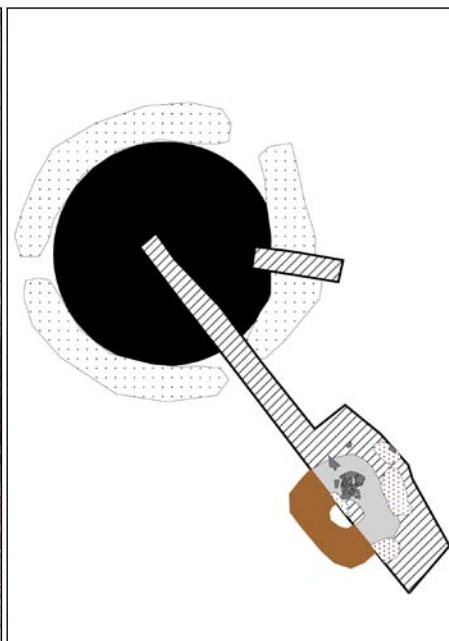

Arkeologisk förundersökning

Historisk kolning och förhistorisk odling

Inför ny sträckning och ombyggnad av länsväg 604
mellan Anderstorp och Hyltan

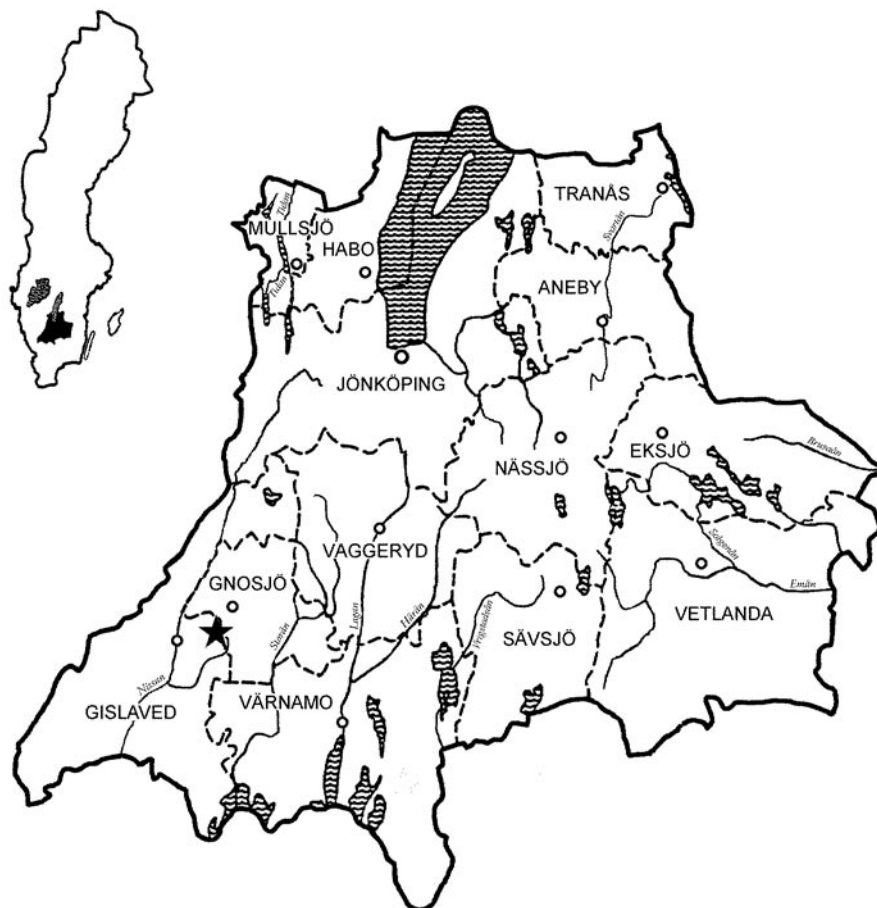
*Anderstorp socken i Gislaveds kommun & Gnosjö
socken i Gnosjö kommun
Jönköpings län*

Arkeologisk förundersökning

Historisk kolning och förhistorisk odling

– inför ny sträckning och ombyggnad av länsväg 604 mellan Anderstorp och Hyltan

*Anderstorp socken i Gislaveds kommun & Gnosjö socken i Gnosjö kommun
Jönköpings län*

Rapport, foto och ritningar: Moa Lorentzon
 Grafisk design: Anna Stålhammar Lorentzi
 Tryckning och distribution: Marita Tidblom

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
 Tel: 036-30 18 00
 E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2005

Innehåll

Inledning	5
Områdesbeskrivning, målsättning och metod.	5
Område III (del av fornl 109, Anderstorp sn), kolbotten och kolarkojgrund	5
Område XX (del av fornl 160:2, Gnosjö sn), fossil åkermark	6
Topografi	6
Fornlämnings- och kulturmiljö	7
Resultat	8
Område III (del av fornl 109, Anderstorp sn), kolbotten och kolarkojgrund	8
Område XX (del av fornl 160:2, Gnosjö sn), fossil åker- mark	11
Sammanfattning och diskussion	14
Område III	14
Område XX	15
Åtgärdsförslag.	15
Administrativa uppgifter	15
Referenser	16
Tryckta källor	16
Arkiv	17
Figurförteckning	17

Bilagor

- Bilaga 1. Osteologisk rapport.
- Bilaga 2. Resultat av ¹⁴C-dateringar.
- Bilaga 3. Vedartsanalys, område III.
- Bilaga 4. Vedartsanalys, område XX.

FIGUR 1. Utdrag ur digitala fastighetskartan. Ny vägsträcka och undersökningsområdena.

Inledning

Med anledning av Vägverkets planer på om- och nybyggnad av länsväg 604 mellan Anderstorp och Gnosjö, genomförde Jönköpings läns museum särskilda arkeologiska utredningar, etapp 1 och 2, under åren 1997 respektive 2003. Efter den sista etappen föreslog länsmuseum vidare arkeologiska åtgärder inom tre områden längs sträckan Anderstorp–Hyltan. Då vägarbetsområdet fastställdes beslutade länsstyrelsen, i samråd med länsmuseum, att ytterligare arkeologiska insatser skulle göras inom områdena III, Älgare 1:6, Anderstorp sn och XX, Häreryd 1:1, Gnosjö sn (FIGUR 1).

Under sju dagar i slutet av maj–början av juni 2004, genomförde således Jönköpings läns museum förundersökningar av en kolbotten och en kolarkojgrund inom område III (del av fornl 109, Anderstorp sn) samt fossila odlingslämningar inom område XX (del av fornl 160:2, Gnosjö sn). Sammanlagt undersöktes 250 meter av vägsträckan genom att ca 75 löpmeter schakt grävdes och en större yta om 9 x 3 meter torvades av.

Beställare av den arkeologiska förundersökningen var Vägverket, Region Sydöst. Ansvarig i fält samt för rapportsammanställning var extra antikvarie Moa Lorentzon som i fält hade hjälp av antikvarie Jan Borg samt maskinist Leif Johansson, Pascal Entreprenad i Gislaved.

Områdesbeskrivning, målsättning och metod

Område III (del av fornl 109, Anderstorp sn), kolbotten och kolarkojgrund

Vid utredningen 2003 karterades inom området kolbottnar, kolarkojgrunder samt röjningsrösen (Engman 2003). Vägdragningen berörde endast tre kolbottnar varav en, med tillhörande kolarkojgrund, nu undersöktes. Närheten till Häreryds masugn (se FIGUR 1 samt nedan) föranledde den övergripande frågan om kolningen som bedrivits inom område III hör samman med etablerandet av masugnen ca 1780 eller om den är äldre. Målsättningen var således att datera den kolbotten och kolarkojgrund som undersöktes men också att svara på frågor om milans och kolarkojans konstruktioner, om de varit samtida, om kolning bedrivits vid flera tillfällen och om kolarens liv på platsen.

¹⁴C-dateringar av historiska lämningar har visat sig svåra att tolka varför stratigrafi, eventuella fynd samt dendrokronologi valdes som dateringsmetoder vid undersökningen. Genom att gräva ett sammanhängande schakt genom kolbotten och kolarkoja kunde respektive inre stratigrafi, liksom relationen mellan de två objekten,

dokumenteras. Sektionerna fotograferades och ritningar upprättades i skala 1:20.

Metalldetektor användes över kolbotten och kolarkoja samt över ett begränsat område runt dem, för att fånga eventuella fynd även där avtorvning inte genomfördes. Benmaterial skickades för osteologisk analys för att försöka få en bild av det liv som levts på platsen då kolning bedrivits. Vedartsbestämning gjordes samtidigt med den dendrokronologiska analysen och visar dels den lokala floran men kanske främst vilka träslag man prioriterat vid kolning.

Område XX (del av fornl 160:2, Gnosjö sn), fossil åkermark

Vägdragningen berörde en mindre del av ett ca 570 x 40-280 meter stort område med fossil åkermark. Föremål för undersökning var knappt 10 röjningsrösen, en terrasskant, objekt C, samt vad som vid utredningen tolkats som två stensträngar vilka eventuellt utgjort en fågata, objekt A och B. Redan vid utredningen konstaterades att terrasskanten troligen är yngre än övriga objekt inom undersökningssytan (se vidare nedan). Målsättningen med undersökningen var att närmare fastställa lämningarnas ålder, karaktär samt utbredning, liksom att försöka bestämma gränsen mellan de yngre och äldre odlingsspåren.

Avtorvning gjordes i form av mindre schakt för att fånga stratigrafien mellan vad som tolkats som yngre och äldre odlingsspår. Tre formelement snittades med maskin varpå sektionerna dokumenterades genom fotografering och sektionsritning i skala 1:20. Kol för vedartsbestämning och ¹⁴C-analys insamlades från de objekt som undersöktes.

Topografi

Det landskap länsväg 604 går igenom är beläget på mellan 160 och 175 meter över havet och karaktäriseras av små höjdparter insprängda mellan områden med mossmarker. Nordväst om Anderstorp har sankmarken förtätats och bildat Store mosse och åt nordost, i höjd med Häreryd, ligger Häreryds mosse. Genom landskapet rinner Härerydsån, från sjön Hären i öster mot Anderstorp, där den byter namn till Anderstorpån.

Kolbottnarna inom område III låg i ett mindre skogsparti beläget på en höjd med enstaka partier med berg i dagen och omgiven av sankmark. Den fossila åkermarken inom område XX sträcker sig över och nedanför en höjdrygg i NO-SV riktning. Den del som varit föremål för undersökning ligger i den V delen, neddraget från höjdryggen och på kanten till sankmarkerna kring Härerydsån.

Fornlämnings- och kulturmiljö

I den skogsbygd där undersökningsområdena är belägna är spåren från vår förhistoria koncentrerad till stenåldern då de många sjöarna, mossarna och vattendragen har utgjort utmärkta jakt- och fiskeområden. Strax söder om Anderstorp undersöktes i början av 1990-talet en boplatz daterad till ca 6500 f.Kr. äldre stenåldern, Raä 107 Anderstorp sn. Troligen har platsen fungerat som en säsongsboplatz för jakt och fiske under närmare 500 år (Pagoldh 1995). Vid sjön Hären finns flera registrerade flintfynd från stenåldern, Raä 27, 36, 138 i Gnosjö socken samt en registrerad stenåldersboplatz, Raä 26:1.

Fynd eller lämningar från brons- och järnåldern finns ännu inte registrerade inom området. Vid utredningen för länsväg 604 påträffades tre områden med röjningsrösen (fossil åkermark) vilka utifrån rösenas karaktär skulle kunna vara från brons- eller järnåldern (Engman 1997). Utan arkeologisk undersökning av odlingslämningarna går det dock inte att säkert datera dem. Flera undersökningar av liknande lämningar i Jönköpings län och andra delar av södra Sverige har visat att röjningsrösen med samma utseende har sitt ursprung från allt från bronsålder till 1800-tal (Vestbö-Franzén 1997).

Som fornlämningsbilden ser ut verkar en andra kolonisation av området ha skett först under tidig medeltid, en period som i hela Sverige innebar att stora delar av tidigare obebyggda områden befolkades. Den stora mängden ortnamn i området med efterleden –arp, –bo, –hult, –ryd och –torp visar också på en ökad bebyggelse under perioden 1000-1500 (Pamp 1988:20 ff).

Det äldre kartmaterialet visar att större delen av vägområdet ligger på det som under historisk tid varit byarnas utmarker (Engman 1997:6). Den odlade marken gav liten utkomst i denna och liknande skogsbygder i Småland varför andra inkomstmöjligheter tidigt blev viktiga. Utmarken utnyttjades som betesmark för djur och under 1500-talet spelade kreaturshandeln en viktig roll i området. Från 1600-talet blev järnhanteringen en av de största näringsgrenarna och flera masugnar uppfördes i Småland. I skogsområdena blev inkomstmöjligheter från att frakta varor till och från bruken samt att producera kol viktiga. Strax väster om sjön Hären ligger ruinen efter Häreryds masugn vilken ingick i Häryds bruk (FIGUR 1). Masugnen byggdes omkring år 1780 men bruket hade sedan 1740-talet hört samman med Gyllenfors järnbruk i Gislaved. Vid anläggandet fick Gyllenfors privilegium för malmtäkt i sjön Hären samt i ett tiotal sjöar i socknarna väster och söderut (Härenstam 1975).

Endast 200-250 meter norr om undersökningsområde III (kolbotten och kolarkoja, Anderstorp sn) ligger resterna efter en backstuga, Fällan (fornl 62, FIGUR 2). Det äldsta belägget för denna bebyggelse är från 1817 och platsen har varit bebodd fram

till omkring 1914 (Carlsson 1980:473). Kring backstugan ligger ett av de områden med fossil åkermark som uppmärksammades vid utredningen 1997 (se ovan). Rösena tolkades, utifrån utseende och karaktär, som äldre än bebyggelse lämningen (Engman 1997). Troligen hänger detta område med fossil åker samman med det område med rösen som ligger i anslutning till kolbottarna inom område III, fornlämning 109 (Engman 2003).

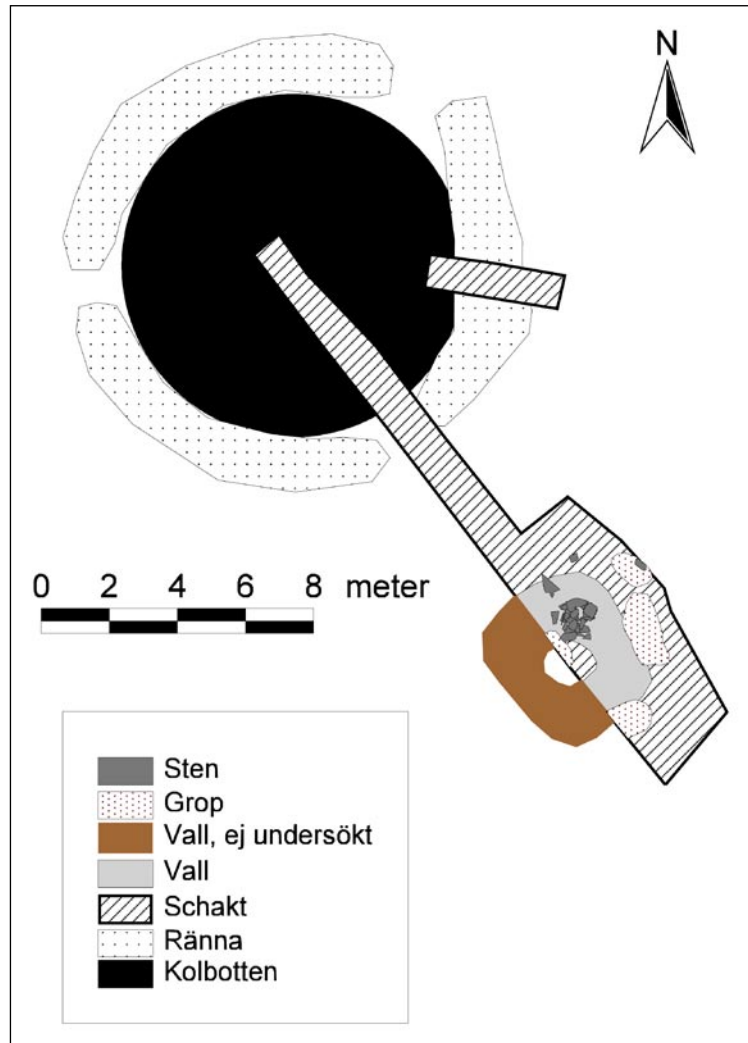
Resultat

Område III (del av fornl 109, Anderstorp sn), kolbotten och kolarkojgrund

Inom vägområdet påträffades tre kolbottnar inom en yta av 170 x 160 meter, varav två låg i anslutning till varsin kolarkoja. Föremål för undersökning var den kolbotten och kolarkoja vilka låg längst i söder. Kolarkojan låg ca 5 meter sydöst om kolbotten samt något högre än den (FIGUR 3).

Kolarkojan bestod i ytan av ett spismursröse omgärdat av en låg, rektangulär vall, 4 x 3 meter. Halva kojans torvades av (FIGUR 3 OCH

4) varpå mindre gropar framkom utanför den. Dessa tolkades som spåren efter kojans byggande. Spismuren var kvadratisk, ca 1,2 x 1,2 meter och ca 0,4 meter hög. Den var kallmurad av ej bearbetad sten och lagd direkt på ursprunglig markyta. I botten av spisen låg flata stenar som var kraftigt värmepåverkade. I västra kanten stod stenarna på högkant och bildade en vägg. Vallen, som helt bestod av sand, stöttade spismuren utifrån. I den del av spisen som vätte in mot kojan hittades enstaka ben varav några var brända.

Spismursröset var uppbyggt av sten som verkar ha valts med tanken att vara lätt att kallmura och därför ej behövt bearbetas. I området finns inte mycket sten naturligt och frågan är om stenen kunnat hämtas från platsen eller om spismuren flyttats med från tidigare kojor.

Inga spår hittades efter den träkonstruktion som troligtvis utgjort själva kojan. Vallen runt spismursröset är således de enda kvarvarande spåren efter de nerrasade eller bortplockade väggarna som helt eller delvis varit täckta av sand. Vallen var ca 1,5 meter bred, ca 0,30 meter hög från ursprunglig markyta och låg direkt

på densamma.

Inne i själva kolan var en grop grävd genom den ursprungliga markhorisonten. I gropen fanns nu humös, kolbemängd sand. Uppskattningsvis undersöktes halva nedgrävningen varför den kan sägas varit avlång, ca 1,2 meter lång och 0,8 meter bred. I söder var nedgrävningskanten tvär, i norr flack och djupet var ca 0,5 meter. I gropen hittades enstaka brända ben samt ett oidentifierbart järnföremål. Gropens botten har utgjort kolas golv och har grävts ut innan väggarna restes (Bergström 1947:132-8).

Inget av fyndmaterialet från kolarkolan kunde datera den. Inte heller den metalldetektorsökning som gjordes över kolbotten, kolarkoja och inom ett begränsat område runt dem, gav något resultat. Den rumsliga stratigrafin visar dock samtidighet mellan koja och kolbotten (se nedan).

Den osteologiska analysen kunde visa att benen som hittades kom från däggdjur respektive fisk men fyndmängden var för liten för att arter skulle kunna bestämmas. Det går därför inte att säga om däggdjuren är jaktbyte eller ej (Bilaga 1).

Kolbotten syntes som en förhöjning i markytan, ca 15 meter i diameter. Runt om fanns tre stycken ca 2 meter breda, 10 meter långa och 0,8 meter djupa rännor vilka tolkas som spår efter sandtäckningen av milan, stybbgropar/-rännor. Ett ca 1,0 meter brett schakt grävdes, från mitten av kolbotten och genom kolarkolan (FIGUR 4). Ett schakt, ca 1,0 meter brett, grävdes också genom en av de tre rännorna. I båda profiler syntes tydligt det äldre mark- och blekjordslagret. Rännan hade skurit dessa två lager medan själva kolbotten lagts på ursprunglig markyta. I kolbottens profil fanns endast ett kraftigt kollager vilket inte ska tolkas som att kolning endast skett vid ett tillfälle. Snarare har endast kortare tid förflutit mellan olika kolningar. Rännans nedgrävningskanter var lodräta och botten var helt plan så när som på ett stråk sten som satt stopp för vidare sandhämtning.

I området mellan kolbotten och kolarkoja fanns en hel del kol i ett sammanhängande lager, vilket talar för att objekten varit samtida. Med största sannolikhet har då kolas öppning varit vänd mot kolbotten, och den syntes också svagt som en liten försänkning i vallen. Om denna tolkning stämmer ligger spisröset alldeles innanför kojöppningen. Utifrån lämningens storlek är kolan möjligen byggd för endast en person, med en brits längs ena långsidan och eldstaden längs motstående långsida. Från 1940-talet finns beskrivningar på hur kolarkojor skall byggas, med en eldstad nära utgången och med plats för två till tre britsar (Bergström 1947:132-8). Kojorna som beskrivs är något större än den som undersökts här och samma sak gäller för två kolarkojor som undersökts inom Torsviks industriområde, Barnarps socken, Jönköpings kommun, vilka var 4 respektive 6 meter i diameter (Nordström 1995, Häggström 2002). Kanske förklaras det av att de var tänkta att rymma två eller fler personer.

Från både kolbotten och kolarkojgrund insamlades de största kolbitarna för dendrokronologisk datering. Samtliga prov visade sig dock härröra från mycket unga träd, där antalet årsringar understeg 30, vilket innebär att inga prover gick att datera på detta sätt. Att trä från arkeologiska undersökningar härstammar från för unga träd, eller saknar för dendrodatering viktiga delar av trädet, är tyvärr inte ovanligt. Den stora osäkerheten i detta fall var dock från början det faktum att träet var helt eller delvis förkolnat och att årsringarna därmed skulle vara omöjliga att se. Att träet var förkolnat visade sig inte utgöra något hinder för dendrodatering vilket i sig får ses som ett positivt resultat inför framtida undersökningar av sentida lämningar.

Tre prov skickades istället för datering genom ^{14}C -analys, ett trubbigare instrument då det handlar om att datera historiska lämningar och frågan huruvida kolningen har att göra med Häreryds masugns tillkomst går därmed inte att besvara. Resultatet av analyserna daterar kolningen till historisk tid, från någon gång mellan 1600-talets andra hälft och 1950-tal (Bilaga 2).

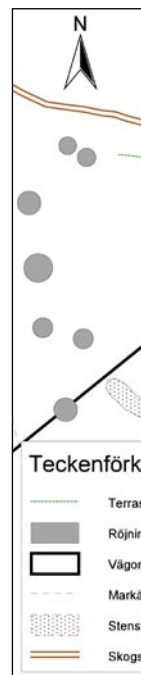
Sex prov vedartsbestämdes och av dessa var fem från tall och ett från gran (Bilaga 3). Att samtliga prov härstammar från barrträd förklaras indirekt av den lokala floran. Viktigare i sammanhanget är att ved från barrträd vid kolning ger mer träkol samt bättre tjära än ved från lövträd (Bergström 1947:12). Platsen för kolning har därför troligtvis valts på grund av tillgången på bra ved.

Område XX (del av fornl 160:2, Gnosjö sn), fossil åkermark

De odlingslämningar som undersöktes utgjorde västra kanten av ett ca 570 x 40-280 meter stort område med fossil åkermark (fornl 160:2, Gnosjö sn, FIGUR 5).

Vägdragningen berörde knappt 10 röjningsrösen, en terrasskant, objekt C, samt vad som vid utredningen tolkats som två stensträngar vilka eventuellt utgjort en fägata, objekt A och B (FIGUR 6). Terrasskanten, objekt C, är troligen yngre än övriga objekt i undersökningsområdet och utgör den västra begränsningen av en liten åkerlycka som finns markerad på den äldsta kartan över området, en geometrisk avmätning över Herreryd nr 1, upprättad år 1714 (LMS Akt E40-12:1, FIGUR 7). Enligt yngre kartor över området är inte någon del av undersökningsområdet markerat som åkermark, varför odlingslämningarna väster om terrasskanten bör tolkas som äldre än 1714.

Ett schakt drogs genom objekt A, en av de eventuella stensträngarna och i anslutning till schaktet torvades en ca 12 x 1,5-4 meter (Ö-V) stor yta av (FIGUR 8). Troligen är det som i ytan ser ut som en sammanhängande stensträng istället flera röjningsrösen vilka successivt växt samman när sten röjts ur åkern. Rösena ligger i östra kanten av en odlingsyta vilken i väster begränsas av mer glest belägna rösen och i norr av en terrasskant.

successivt gått i varandra. Dessa utgör troligen den västra begränsningen av en mindre odlingsyta som i norr och öster begränsas av terrasser och i söder av ett område med mycket sank och stenbunden mark. Detta området med stenig och sank mark fortsätter söderut mellan objekt A och terrasskanten, objekt C.

Som beskrivits ovan kan terrasskanten, objekt C, utifrån det historiska kartmaterialet över området, tolkas som yngre än de lämningar som ligger väster om den. Terrassenkanten utgör, enligt den geometriska avmätningen från 1714, troligen den västra begränsningen av en liten åkerlycka. Två schakt drogs genom terrasskanten, dels för att visa uppbyggnaden av den, dels för att klargöra relationen till området västerut. Terrasseringen innehöll ingen sten utan har bildats genom att en mindre sluttning planats ut genom odling (FIGUR 9). Däremot låg ett röse ovanpå terrassen, röse 275, vilket verkade överlagra ett något mindre röse nedanför terrasskanten, röse 267 (FIGUR 10).

Kolprover skickades för vedartsbestämning och datering från röset på terrasskanten, 275, och från röset precis nedanför, 267, samt från

ett av rösen i objekt A, 246, sammanlagt fem prover. Proven togs under vad som tolkades som det första lagret röjda stenar, varför analyserna, i bästa fall, visar när röset första gången lagts upp samt vad som vuxit på platsen vid den tidpunkten. Endast två av proven kunde vedartbestämmas, båda från röse 246, och de innehöll båda asp. Ett tredje prov, från röse 267 innehöll en liten bit förkolnat hasselnötsskal eller liknande (Bilaga 4) och kunde ^{14}C -dateras till äldsta bronsåldern (1690 – 1430 f.Kr). Ett prov från vardera röse 275 och 246 kunde analyseras och daterades till folkvandringstid respektive tidig medeltid (340 – 560 e.Kr respektive 1020 – 1220 e.Kr) (Bilaga 2).

Då de analyserade proven är få blir resultaten svårtolkade. Vad som framgår är dock att den första röjningen sker redan under vår förhistoria och sannolikt vid återkommande tillfällen. Hasselnötsskalet i det äldsta röset antyder att området vid denna tid var ganska öppet och ljus.

Sammanfattning och diskussion

Med anledning av Vägverkets planer på om- och nybyggnad av länsväg 604 mellan Anderstorp och Gnosjö, har Jönköpings läns museum genomfört arkeologiska förundersökningar inom två områden längs vägsträckan. Inom område III, Anderstorp sn, undersöktes en kolbotten och en kolarkoja (del av forn 109) och inom område XX, Gnosjö sn, fossila odlingslämningar (del av forn 160:2).

Boskapsskötsel och övrigt utnyttjande av utmarken bör ha varit de viktigaste inkomstkällorna sedan området bebyggdes under tidig medeltid, medan odlingen troligen varit ganska begränsad. Järnhandlingen blev från 1600-talet en av de största näringsgrenarna då flera masugnar uppfördes i Småland. I skogsområdena blev bland annat kolningen en viktig inkomstmöjlighet.

Område III

Målsättningen med att undersöka en kolbotten och kolarkoja var främst att fastställa om kolningen hörde samman med etablerandet av Häreryds masugn, uppförd ca 1780. För att få en relevant datering av historiska lämningar lämpar sig inte ^{14}C -metoden varför dendrokronologi valdes. Förhoppningen var också att stratigrafin mellan kolbotten och koja samt eventuella fynd skulle svara på frågor om lämningens ålder.

De delar av lämningen som undersöktes var tyvärr fyndlösa och samtliga de prov som skickades för dendrodatering härrörde från unga träd. De ^{14}C -analyser som istället gjordes daterar anläggningen till någon gång mellan 1600-talets andra hälft och 1950-tal. Den ursprungliga frågan om kolningen har haft med Häreryds masugns tillkomst att göra, gick därför inte att besvara och kanske är själva frågan ointressant i detta sammanhang. Även om kolningen hade

kunnat bestämmas som samtida med Häreryds etablering, hade det ändå inte gått att säga att den varit ämnad just för det bruket. Närheten var inte det avgörande utan det pris man kunde få ut vid försäljning. ¹⁴C-dateringen öppnar också för tolkningen att kolning faktiskt bedrivits innan Häreryds masugn etableras, vilket kanske inte är så konstigt då järnhanteringen varit omfattande i området sedan 1600-talet.

Intressant i sammanhanget är spåren efter den backstuga, Fällan (fornl 62) som ligger endast 200-250 meter norr om kolbottnarna och vars äldsta belägg är från 1817. Runtomkring finns dock fossil åkermark vilken tolkats som äldre än bebyggelselämningen (Engman 1997). Platsen för backstugan Fällan och områdena runt omkring kan således tidigt ha tagits i anspråk, röjts på sten och brukats, för att sedan överges under en kortare eller längre period. Då järnhanteringen tar fart i området öppnar sig nya möjligheter till försörjning varpå platsen åter tas i bruk och i förlängningen etableras Fällan. Kanske ska jordbruket nu ses som av underordnad betydelse medan skogens resurser ger de viktigaste inkomsterna.

Område XX

Syftet med undersökningen av den fossila åkermarken var att närmare fastställa lämningarnas ålder, karaktär samt utbredning, liksom att försöka bestämma gränsen mellan de yngre och äldre odlingsspåren.

Troligtvis har den yngre lyckan, ovan terrasskanten, tidigare ingått i vad som nu tolkas som äldre odlingsmark väster därom. Den sten som nu ligger på terrasskanten kan tidigare ha legat som rösen inne i åkerytan, och röjts ut till terrasskanten då odling åter börjat bedrivas på platsen vid 1700-talets början. Vid detta tillfälle har endast marken ovan terrassen tagits i anspråk medan övriga stenröjda ytor lämnats.

Undersökningen kunde konstatera att vad som tolkats som stensträngar, objekt A och B, istället var flera röjningsrösen vilka successivt växt samman när sten röjts ur åkern. Rösena utgör begränsningar av små åkerlyckor och leder från området med röjningsrösen ut i sank och stenbunden mark vilket gör att området mellan objekt A och B mycket väl kan ha fungerat som fågata.

De analyserade proven från lämningen är tyvärr få och resultaten blir därför svårtolkade. Vad som framgår är dock att den första röjningen skett redan under vår förhistoria och sannolikt vid återkommande tillfällen.

Åtgärdsförslag

Länsstyrelsen gjorde, i samråd med Jönköpings läns museum, bedömningen att vidare undersökningar inte är nödvändigt.

- Härenstam, F. 1975. Om Häryds järnbruk i Småland. I Lindqvist, G. (red.) *Småländska kulturbilder 1975*. Jönköping.
- Kulturhistorisk utredning och bevarandeförslag för Gislaveds kommun. Jönköpings läns museum Rapport 14. 1981.
- Nordström, M. 1995. Arkeologisk utredning av planerad ny industrimark inom Torsviks industriområde Barnarp socken, Jönköpings kommun. Arkeologisk rapport 1995:10. Jönköping.
- Pagoldh, M. 1995. *Arkeologisk delundersökning av en ca 9 000 år gammal stenåldersboplatz i Anderstorp, Småland*. Arkeologisk rapport 1995:15. Jönköping.
- Pamp, B. 1988. *Ortnamnen i Sverige*. Femte upplagan. Lundastudier i nordisk språkvetenskap serie B nr 2. Lund
- Vestbö-Franzén, A. 1997. Aspekter på odling – Jordbruk och odlingslandskap i Jönköpings län under förhistorisk tid och medeltid. I Nordström, M. & Varenius, L. (red). *Det nära förflutna – om arkeologi i Jönköpings län*. Jönköping.
- Översiktlig kulturhistorisk utredning och bevarandeförslag för Gnosjö kommun. Jönköpings läns museum Rapport 5. 1982.

Arkiv

Lantmäteriet, Gävle. Geometrisk avmätning, Herreryd nr 1, upprättad 1714 av lantmätare Peter Bursie. Akt E40-12:1.

Figurförteckning

- Figur 1. Utdrag ur digitala fastighetskartan. Ny vägsträcka och undersökningsområdena.
- Figur 2. Utdrag ur digitala fastighetskartan med område III och fornlämnings 62 och 109 i Anderstorp socken.
- Figur 3. Område III. I förgrunden kolarkojan med en del av vallen samt hela spismursröset avtorvat. I bakgrunden, liggande något lägre i terrängen, kolbotten med rännor. Från SO.
- Figur 4. Område III. Inmätning i plan av kolbotten, kolarkoja och undersökningsschakt.
- Figur 5. Utdrag ur digitala fastighetskartan med undersökningsområde XX och fornlämnings 160:2 i Gnosjö socken.
- Figur 6. Område XX. Inmätning i plan av röjningsrösen, terrasskant och möjliga stensträngar.
- Figur 7. Utdrag ur geometrisk avmätning över Herreryd 1, upprättad år 1714 (LMS Akt E40-12:1). Åkerlyckan inringad.
- Figur 8. Område XX. Inmätning i plan av undersökningsschakten.
- Figur 9. Område XX. Profil av terrasskanten, objekt C, från NO.
- Figur 10. Område XX. Profil av terrasskanten, objekt C, med röse 267 i förgrunden och 275 i bakgrunden. Från SV.

Osteologisk rapport

Småland, Gnosjö, Lv 604, ben från arkeologisk undersökning av kolarkoja

Undersökningen omfattar brända ben från två fyndenheter, en grop respektive ett spisiröse. Fyndmängden är liten, endast ca 1 g. Det har inte varit möjligt att identifiera något ben till art. Så långt som möjligt har fragmenten klassificerats efter bentyg och djurets storlek. Ett fragment kunde identifieras som revben av medelstort djur. Två fragment kommer från fisk, identifieringen gjord efter benets mikrostruktur men art kunde inte avgöras.

Resultat

F 550 från spisiröse i kolarkoja

Medelstort däggdjur: 1 revbensfragment, 0,6 g.

Däggdjur: 2 spongiösa fragment, led, kota eller liknande, 0,1 g.

Fisk: 2 fragment, 0,1 g.

F 707 från grop i kolarkoja

Däggdjur: 1 rörbensfragment, nära ledända, 0,1 g; 1 spongiöst fragment, 0,1 g.

Göteborg 12 november 2004

Leif Jonsson

UPPSALA
UNIVERSITET

Uppsala 2005-03-04

Moa Lorentzon
Jönköpings läns museum
Box 2133
550 02 JÖNKÖPING

Institutionen för Teknikvetenskaper
Avdelningen för Jonfysik

Göran Possnert

Besöksadress:
Ångströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 534
751 21 Uppsala

Telefon:
018 – 471 30 59

Telefax:
018 – 55 57 36

Hemsida:
<http://www.angstrom.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

Resultat av ^{14}C datering av träkol från Gnosjö-Gislaved, Småland.

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns det intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytiskreaktion.

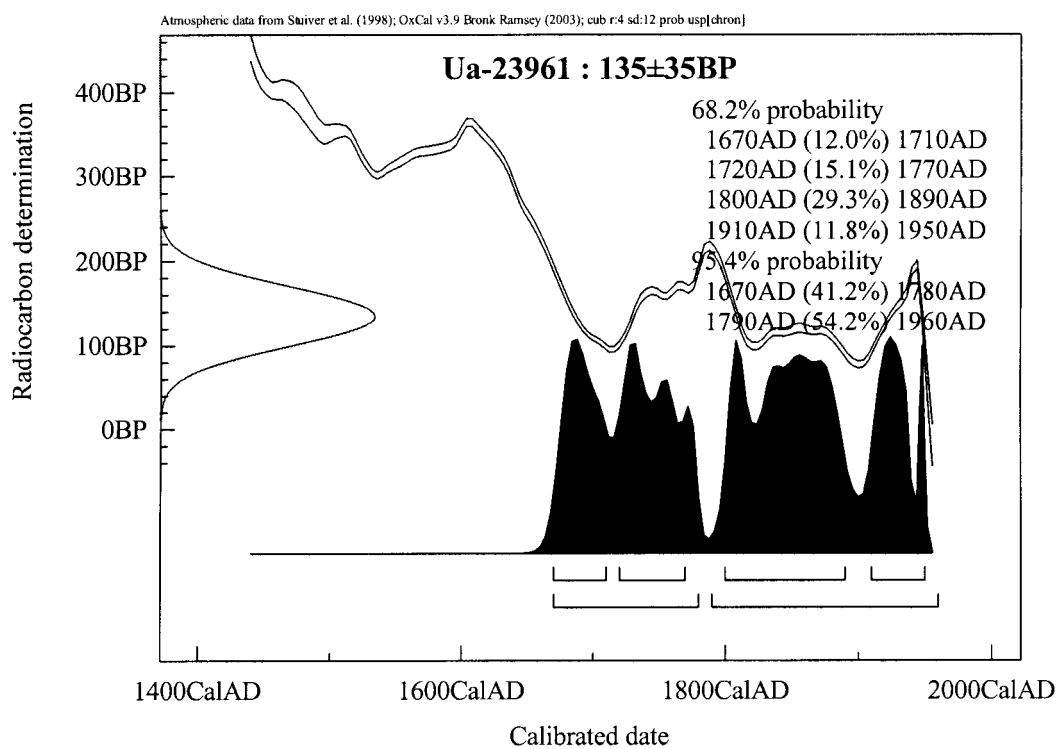
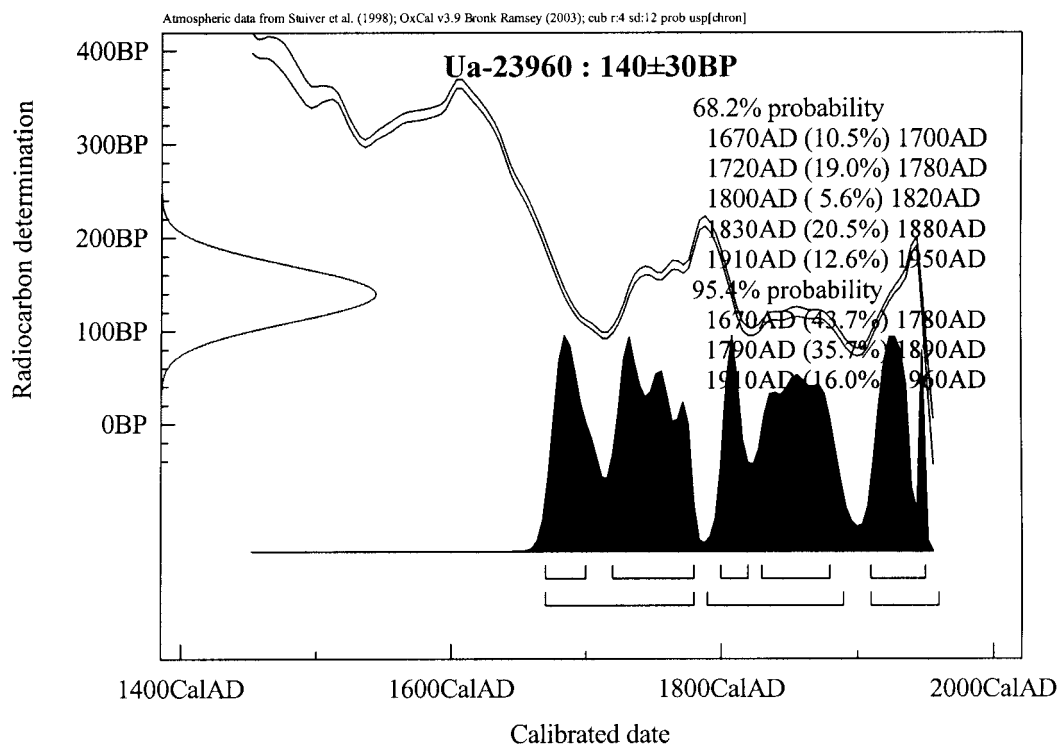
I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

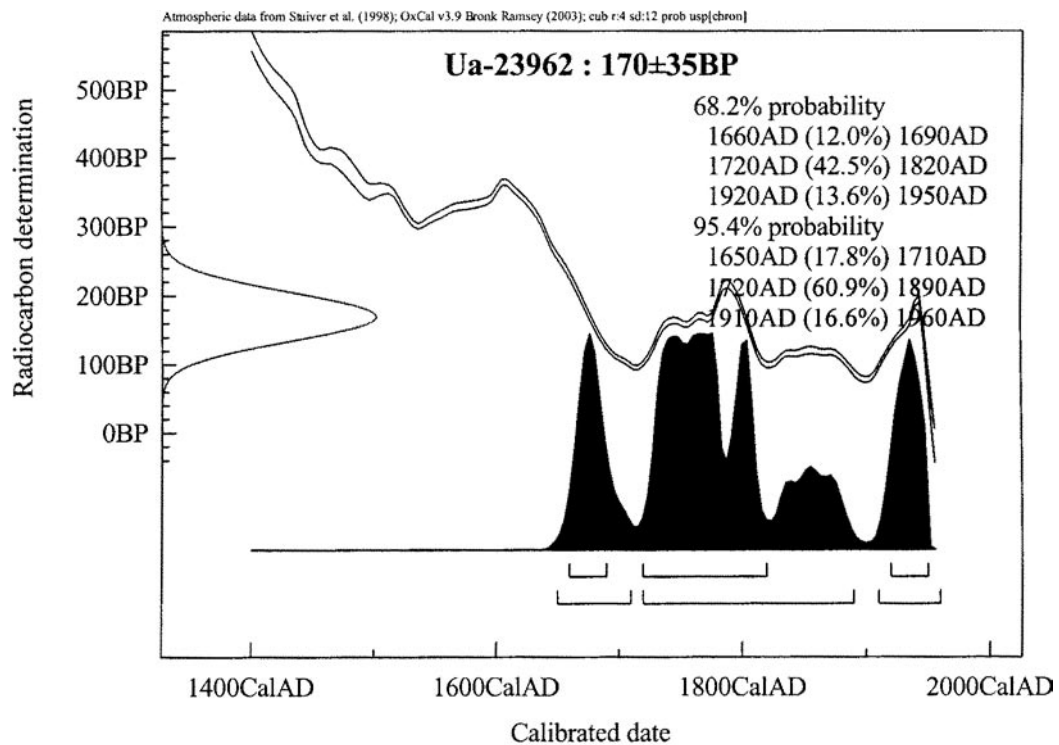
RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C} \text{ ‰ PDB}$	^{14}C ålder BP
Ua-23960	Lv 604 - 60/04 - P 462 <i>kolanka</i>	-24,6	140 ± 30
Ua-23961	Lv 604 - 60/04 - P 548 <i>kolbotten</i>	-24,8	135 ± 35
Ua-23962	Lv 604 - 60/04 - P 549 <i>kolbotten</i>	-23,8	170 ± 35

Med vänlig hälsning

Göran Possnert
Göran Possnert/Maud Söderman

UPPSALA
UNIVERSITET

Uppsala 2004-09-24

Moa Lorentzon
Jönköpings läns museum
Box 2133
550 02 JÖNKÖPING

Institutionen för Teknikvetenskaper
Avdelningen för Jonfysik

Göran Possnert

Besöksadress:
Ångströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 534
751 21 Uppsala

Telefon:
018 - 471 30 59

Telefax:
018 - 55 57 36

Hemsida:
<http://www.angstrom.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

Resultat av ^{14}C datering av material från Småland.

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns det intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytiskreaktion.

I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

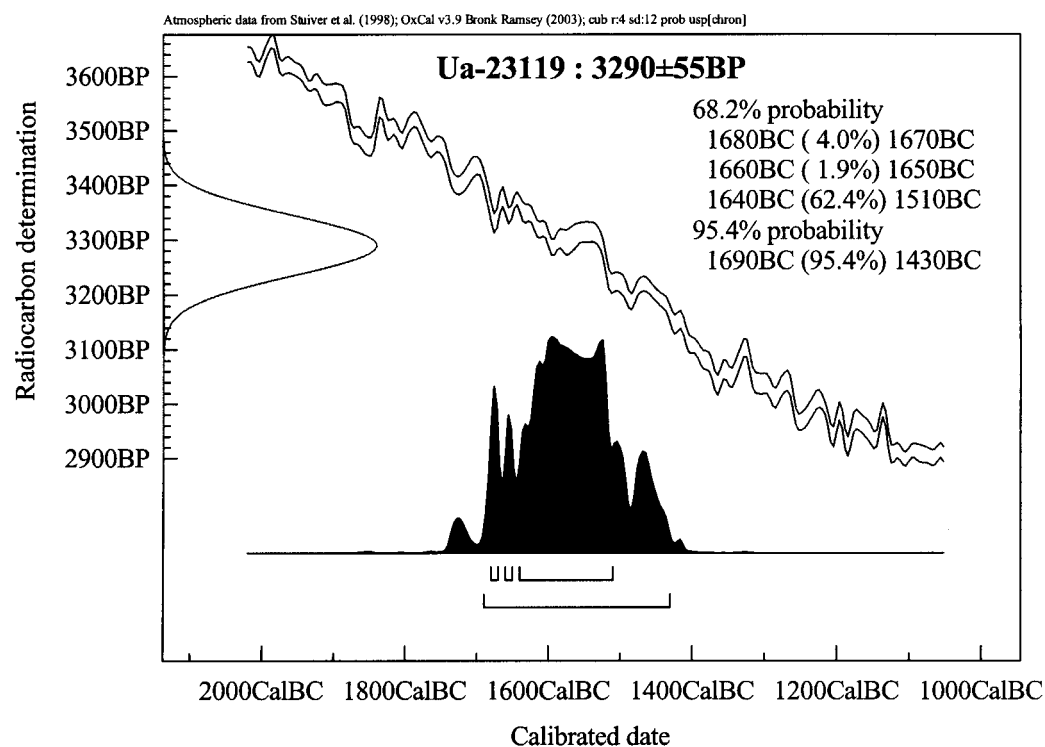
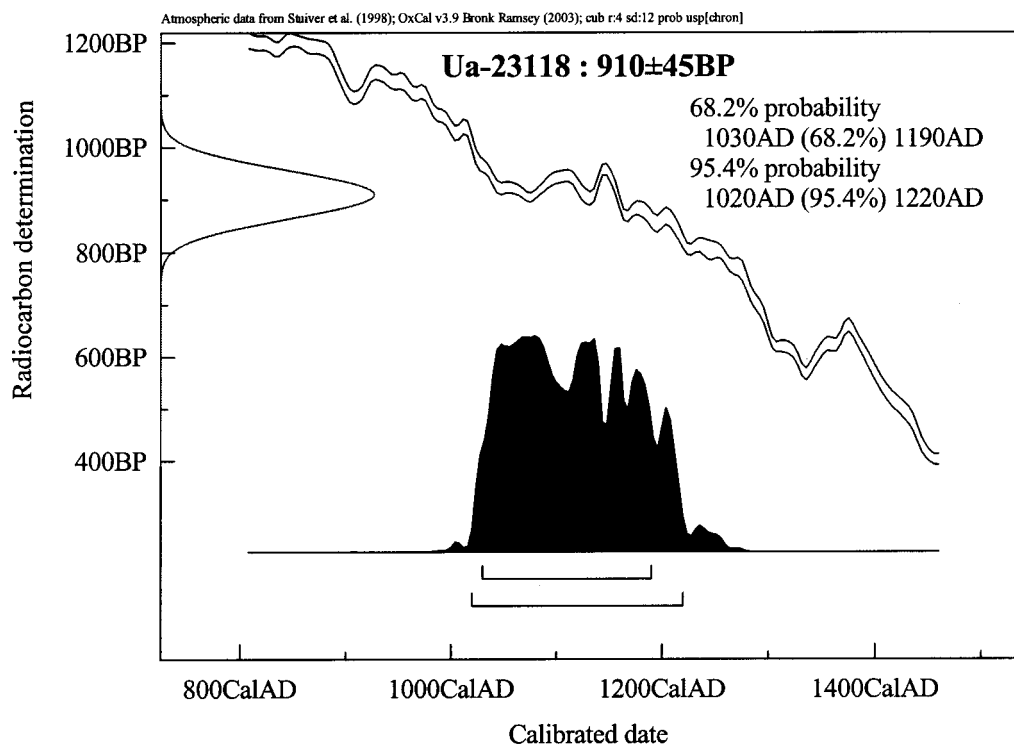
RESULTAT

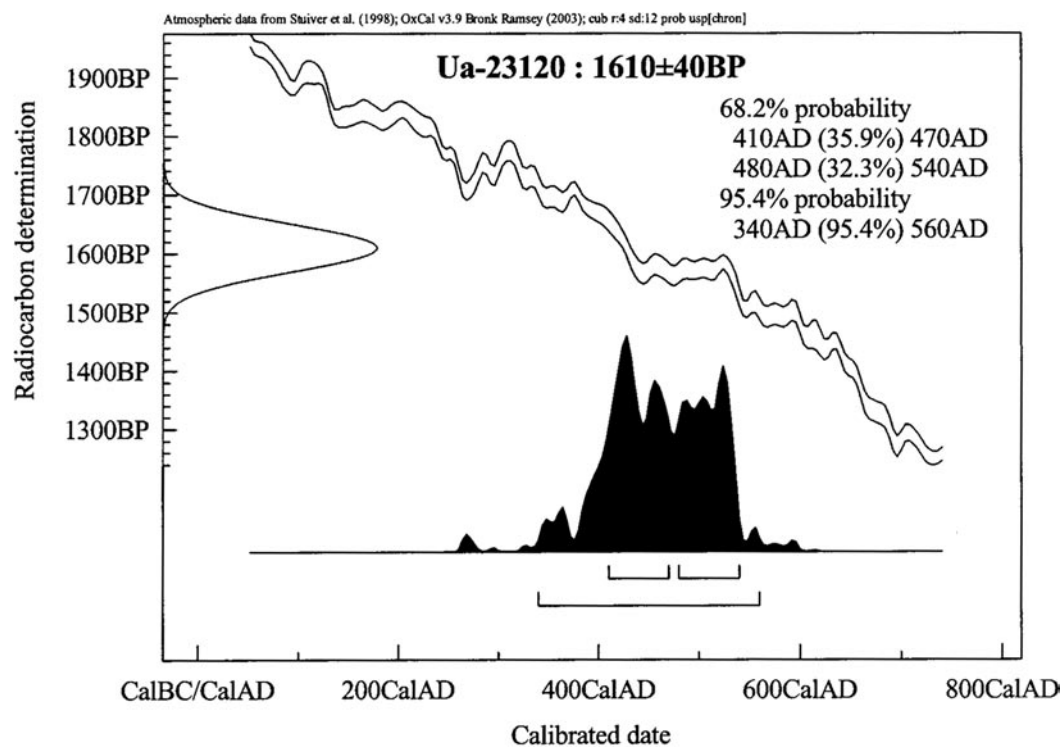
Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}$ ‰ PDB	^{14}C ålder BP
Ua-23118	Lv 604, Röse 246, P 264	-25,8	910 ± 45
Ua-23119	Lv 604, Röse 246 ²⁶⁷ , P 285	-24,9	3 290 ± 55
Ua-23120	Lv 604, Röse 246 ²⁷⁵ , P 286	-27,9	1 610 ± 40

Anm. Provet Lv 604, Röse 246, P 266 var, efter förbehandlingen, för litet för att kunna dateras.

Med vänlig hälsning

Göran Possnert/Maud Söderman

Vedanatomisk analyse af trækul fra kolarkoja och kolbotten, Lv 604, Gnosjö sn, Småland, JLM dnr 60/04.

Seks prøver er analyseret med henblik på at fastslå deres egnethed til en dendrokronologisk undersøgelse.

Det kunne konstateres, at ingen af prøverne var egnet for dendrokronologisk datering. De kom alle fra unge eller meget ung træer og indeholdt alt for få årringe, det vil sige oftest under 30 årringe, aldrig over 40.

Kullet i 5 af prøverne var af *Pinus silvestris*, tall og en, PD 548, var af *Picea abies*, gran. Ofte var stykkerne kun delvis forkullede.

Resultatet fra de enkelte prøver ser således ud.

PD 462, spisrør: 3 stykker kul af *Pinus silvestris*, tall fra yngre stammer, med mindre end 30 årringe.

PD 477, kolbotten: 18 stykker kul af *Pinus silvestris*, tall fra yngre stammer, med mindre end 30 årringe.

PD 510, kolbotten: 2 stykker kul af *Pinus silvestris*, tall fra yngre stammer, med mindre end 30 årringe.

PD 511, spisrør: 2 stykker kul af *Pinus silvestris*, tall fra yngre stammer, med mindre end 40 årringe.

PD 548, kolbotten: 1 stykker kul af *Picea abies*, gran fra yngre stammer, med mindre end 30 årringe.

PD 549, kolbotten: 2 stykker kul af *Pinus silvestris*, tall fra yngre stammer, med mindre end 30 årringe.

Fra hver prøve er der udtaget en c-14 prøve, som består af højst 10 af de yderste, bark-nære årringe, således at prøven har en egenalder på højst 5 år. Kun disse prøver returneres.

Jeg takker for oppdraget og modtager gerne i fremtiden både kul- og ved prøver og prøver for dendrokronologisk datering.

Med venlig hilsen

Thomas Seip Bartholin,

Am Haidberg 18

D 21 465 Wentorf bei Hamburg

Tyskland

Tel/Fax 0049 40 720 1821

e-mail thomas.bartholin@gmx.de

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 0429

2004-09-03

Rapport över vedartsanalyser på material från Jönköpings Län, Gnosjö sn Lv 604 Dnr. 60/04.

Uppdragsgivare: Moa Lorentzon/Jönköpings Läns Museum

Arbetet omfattar fem kolprov från en undersökning i samband med ombyggnad av Lv 604 mellan Anderstorp och Gnosjö. Proverna är tagna ur vad som förväntas vara äldre matjordslager under röjningsrösen. Rösena är troligtvis inte äldre än yngre järnålder.

Jag kunde bara utföra vedartsbestämning på två av proverna. De innehöll asp vilket är bra till datering. Prov 284 innehöll tyvärr bara ett svart mineral och inget kol alls. Prov 285 innehöll något som kan vara en liten bit av ett förkolnat hasselnötsskal eller liknande. Det var inte ved i alla fall. Prov 286 innehöll förkolnad bark eller näver som jag inte kan avgöra arttillhörighet på. Egenåldern på detta prov blir därmed osäker.

Analysresultat

Röse	ID	Anläggnings- typ	Prov- mängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplockat för ¹⁴ C-dat.	Övrigt
246	P 264	Röse	0.2g	0.1g 3 bitar	3 bitar asp	Asp	
246	P 266	Röse	<0.1g	<0.1g 1 bit	1 bit asp	Asp	
267	P 284	Röse	<0.1g	-	-	-	Inget kol
267	P 285	Röse	<0.1g	<0.1g 1 bit	1 bit makrofossil	Makro	Hasselnöts- skal ?
275	286	Röse	<0.1g	<0.1g 2 bitar	2 bitar bark/näver	Bark/Näver	

Erik Danielsson

Hoppas ni är nöjda med arbetet!

Erik Danielsson/VEDLAB
Kattås
670 20 GLAVA
Tfn: 0570/420 29
E-post: vedlab@telia.com

Tabell över de vid analyserna framkomna trädslagen och deras egenskaper.

Art	Latin	Max ålder	Växtmiljö	Egenskaper och användning	Övrigt
Asp	<i>Populus tremula</i>	120 år	Inte så kräsen vad gäller jordmån	Lätt och porös ved. Lätt att klyva. Tålig mot röta. Stängselstolpar, båtar takspån	För lövtäckt och barkbröd.
Hassel	<i>Corylus avellana</i>	60 år	Ganska krävande på jordmån. Vill gärna ha ljus men tål beskuggning tex i ekskog	Bildar lätt långa raka sega spön som använts till korgar och tunnbånd	Vanligt träd på lövängar

Uppgifter om maximal ålder, växtmiljö, användning mm är hämtade ur: Holmåsen, Ingmar Träd och buskar. Lund 1993. Gunnarsson, Allan Träden och människan. Kristianstad 1988. Mossberg, Bo m.fl. Den nordiska floran. Brepol, Turnhout 1992.

Vedartsanalysen görs genom att studera snitt- eller brottytor genom mikroskop. Jag har använt stereolupp Carl Zeiss Jena, Technival 2 och stereomikroskop Leitz Metalux II med upp till 625 gångers förstoring. Mikroskopfoton är tagna med Nikon Coolpix 4500. Referenslitteratur för vedartsbestämningen har i huvudsak varit Schweingruber F.H. Microscopic Wood Anatomy 3rd edition och Anatomy of European woods 1990 samt Mork E. Vedanatomy 1946. Dessutom har jag använt min egen referenssamling av förkolnade och färskas vedprover. Rapporten kommer vid årets slut att sammanställas i rapportsamlingen Vedlab rapporter 2004. Denna ges ut för att resultaten ska finnas tillgängliga för forskning. Rapportsamlingar finns för varje år sedan 1995. Meddela om ni av någon anledning inte vill att er rapport ingår i samlingen.

Med anledning av Vägverkets planer på om- och nybyggnad av länsväg 604 mellan Anderstorp och Gnosjö, genomförde Jönköpings läns museum, under sju dagar i månadsskiftet maj-juni 2004, arkeologiska förundersökningar inom två områden längs vägsträckan. Inom område III, Anderstorp sn, undersöktes en kolbotten och en kolarkoja (del av forn 109) och inom område XX, Gnosjö sn, fossila odlingslämningar (del av forn 160:2).

Undersökningarna gjordes i ett område med mycket skog, sjöar och vattendrag. Arkeologiska lämningar från stenåldern är talrika medan spåren från bronsålder och järnålder är mycket få. Undersökningen av fossil åker väcker frågan om det, trots de otydliga arkeologiska spåren, kan ha bott människor i området också under järnåldern.

Först någon gång under tidig medeltid finns tydliga tecken på att området befolkas på nytt och då har odlingen troligen varit ganska begränsad medan boskapsskötsel och övrigt utnyttjande av utmarken har varit de viktigaste inkomstkällorna. Järnhanteringen blev från 1600-talet en av de största näringsgrenarna då flera masugnar uppfördes i Småland. I skogsområdena blev bland annat kolningen en viktig inkomstmöjlighet. Är kanske utmarksbruket, t.ex. kolningen, den viktigaste förutsättningen för att kunna leva i området under medeltid och tidig historisk tid?

